

konstruktivistická a vědeckorealistická – jsou srovnávány z hlediska odpovědi na některé metavědecké otázky (základní pojetí epistemologie, ontologie, koncepce pravdivosti, cíle vědy, vztah ke kumulativnosti poznání apod.). Heslovité odpovědi na dílčí otázky v tabulce na s. 10 jsou následně interpretovány tak, že sociální konstruktivismus je obtížně slučitelný s ostatními směry, naopak mezi neopozitivismem a vědeckým realizmem je vztah „souměřitelnosti“. Spojení sociálního konstruktivismu s poststrukturalizmem a postmodernizmem je velmi redukcionistické – vzniká velmi heterogenní kategorie přístupů a náhledů. Oddělení sociálního konstruktivismu od vědeckého realizmu pak přímo konstruuje nepřekročitelnou bariéru tam, kde dle mého soudu neexistuje. Do vytvořeného schématu nezapadá např. jedna z nejnovějších prací Andrew Sayera (2011), který argumentuje pro hledání možných styčných ploch realizmu se sociálním konstruktivismem.

Obdobně zjednodušující je opačné tvrzení o souměřitelnosti realizmu a neopozitivismu, které ignoruje samotný vznik realizmu ve vědě, který se snažil spojit pozitivismus se strukturalizmem. Epistemologické perspektivy a možnosti jejich kombinací jsou naštěstí mnohem pestřejší, než jak se je snaží reprezentovat tato kniha.

I když se v knize uvádí, že není možné rozhodnout o tom, která epistemologická perspektiva je vhodnější (s. 15), z textu je preference autorů jednoznačná. Odmítání sociálně konstruktivistických a postmoderních přístupů je zřetelné již ve formulacích varujících před „spadnutím do pasti radikálního postmodernizmu“ (s. 11) nebo nevysvětleného uvedení uvozovek v názvu oborů racial a gender „studies“ (s. 10), které jsou inspirované sociálním konstruktivismem a poststrukturalizmem. Postmoderně byla ve vědeckých diskuzích údajně „zasazena významná rána“, ale o problémech neopozitivismu nebo realizmu se autoři takto expresivně nevyjadřují. Pozitivistická perspektiva se uplatňuje také v představě autorů o možném určení „rozpracovanosti tématu“ a kumulativnosti dosaženého poznání.

Pozitivistická perspektiva se odráží i v úzkém chápání sociálních procesů a podceňováním významu kultury v širokém slova smyslu. Válka nebo trh jsou podle autorů „čistě materiální systémy a procesy“ (s. 11), pro jejichž výzkum mají „postmoderní přístupy malou vypovídací hodnotu“. Tato tvrzení, která nejsou podepřena odkazy na příslušnou literaturu, jsou dalšími neadekvátními stereotypy, které kniha vytváří. O absurdnosti chápání tržních výměn nebo válek mezi lidmi nebo státy jako čistě „materiálních“ raději ani nemluvě. Proč tedy psal Max Weber o protestantské etice a Karl Polanyi o konstruování státu a trhu (abychom uvedli jen dva klasické příklady)? Proč má vlastně kniha v názvu spojení *sociální geografie*, když si i u chápání komplexních systémů autoři vystačí jen s materiálním a nepotřebují k němu *sociálně* konstruované hodnoty, zájmy, interpretace nebo diskurzy?

Autoři nabízejí pozitivistický pohled na vědu, a to včetně jeho slabin a ne-realizovatelných požadavků. Popisná práce má v terminologii autorů být „neovlivněným zdrojem faktů a informací“, který by neměl být zatížen tím, že „autoři a priori věří určité teorii, což má za následek selektivní výběr klíčových jevů“ (s. 21). Pozitivistická představa objektivního výzkumníka, který pozoruje „vše, ale odnikud“ (Haraway 1988) byla mnohokrát odmítnuta a zpochybněna i v autory používaném kritickém realizmu (např. Sayer 1992). Každý výzkum je

ovlivněn osobou výzkumníka i kontextem, ve kterém vzniká. Současně diskuze ve světové geografii se spíše zabývá tím, jak tento vztah deklarovat a diskutovat. Rozhodně však nevolají po návratu pozitivistických snah o hodnotovou neutrálnost. S možnostmi normativních a kritických přístupů ve vědě však autoři zřejmě nepočítají, přinejmenším je nijak nezmiňují. Zároveň však tyto hodnotově naplněné koncepty používají. Pro ilustraci některých úvah o případových studiích autoři často užívají příklad demokracie. Demokracie (v širokém smyslu) však není pouhou hodnotově neutrální deskripcí některých (demokratických) politických systémů, ale také významným normativním konceptem. Imanentně je spojena s určitými hodnotami a představami o žádoucím, správném politickém uspořádání, právech jednotlivců i skupin apod.

Jasná jsou autorům také témata, kterými není vhodné se zabývat: „Především mikrotémata v lokálním kontextu svádějí k nevědeckému uchopení, nadměrné popisnosti, zanedbání teoretického rámce...“ (s. 18). Jakoby byl návrh výzkumu záležitostí tématu, a nikoliv výzkumníka. Autoři kritizují práce, které jsou výrazně popisné a izolované od jiných studií na dané téma. Ve stejném odstavci (s. 18) však nabízejí „pro kvalitní vědecký výzkum“ takzvané „pravidlo přesýpacích hodin“, které říká, že čím méně je empirického materiálu, tím obsáhlejší a propracovanější musí být teoreticko-metodologická část. Pokud je tedy práce zaměřena na široké téma a má velký rozsah empirického materiálu, může být teoreticky a metodologicky nepropracovaná a slabá? Samotnou představu témat vedoucích k nevědeckému zpracování i přesýpacích hodin, kde jde nedostatek empirie nahradit propracovanou teorií (lze to dělat i naopak?), považují za zcestnou. Pro rigoróznost práce je nezbytný soulad teorie a empirie. Teoretická a metodologická část musí jasně konceptualizovat výzkum a ukotvit otázku, empirická část pak z teorie musí vycházet a zpětně k ní dávat podněty. Kvalita práce je pak pro mě ještě něco více – vedle rigoróznosti je potřeba také širší relevance ať již z hlediska poznávání, vzdělávání, instrumentální aplikace nebo kritického upozornění na společenské problémy (Matlovič, Matlovičová 2012). Společensky relevantní může být také téma vycházející z lokálního kontextu a vztahující se k jeho dílčímu aspektu.

Jako problematické vidím i velmi úzké pojetí teorie, kterou autoři na s. 29 definují: „Teorii lze charakterizovat jako obecné tvrzení, jež popisuje a zároveň vysvětluje kauzální (příčinný) vztah mezi dvěma nebo více jevy; pro vysvětlení se používá termín explanace.“ Teorii je tady pouze tvrzení o kauzalitě mezi dvěma jevy. Vše ostatní spadá v pojetí autorů do kategorie „popisu“, tedy také vytváření a definování pojmů a jejich konceptualizace nebo komparace. Všem těmto náročným abstraktním (ale dle autorů „popisným“) činnostem je pak implicitně i explicitně nadřazováno vytváření a testování teorií (v úzkém smyslu, jak je autoři chápou). Takto úzké definování teorie kontrastuje s mnohem širším chápáním teorií v základních referenčních slovnících geografie či sociologie – jako výkladový nebo predikční systém, souhrn tvrzení sloužících k vysvětlení a interpretaci. Důraz na teorii a potřebu jejich testování společně s úzkým vymezením pojmu teorie odvádí pozornost od konceptualizace a přesného definování a pochopení pojmů a konceptů.

Fázi konceptualizace však nelze přeskocit ani podcenit, protože právě z ní vychází další teoretizování, včetně hledání kauzálních vztahů. Hledání kauzálních vztahů není možné bez důkladného poznání studovaného problému,

abstrahování od méně podstatných znaků a definování klíčových používaných konceptů. Všechny tyto náročné činnosti jsou však v pohledu autorů součástí popisu. Bohužel však z řady poznámek a příkladů, které jsou v knize uvedeny, se ukazuje, že konceptualizační fázi není v knize věnována dostatečná pozornost. Na jednom místě knihy je toto mínění explicitně formulováno při pojednání o kvantitativním výzkumu: „Kvantitativní přístup klade důraz na data a měření, méně již na definici a význam konceptu.“ (s. 57) Tato věta platí maximálně pro špatný kvantitativní výzkum. Analýza a interpretace kvantitativních dat má přece smysl jen tehdy, když známe definici i význam konceptů, které v kvantitativním výzkumu operacionalizujeme a následně o nich činíme závěry.

Za jádro práce považují autoři kapitolu 6, která představuje různé typy případových studií a možností jejich využití pro tvorbu a testování teorií. Tato kapitola představuje různé typy případových studií, jejich možnosti při vytváření teorií a zejména pak metody testování teorií (kauzálních vztahů). V další z řady klasifikací jsou případové studie rozdělené do tří typů. Ateoretické případové studie jsou zcela bez teorií. Interpretativní studie teorie „pouze aplikují“, ale nedovedou vyřešit otázku, která z teorií platí (s. 60–61). Copak je opravdu vyloučené, že by mohlo platit zároveň více teorií vysvětlujících nějaký jev? Třetí typ pak autoři označují jako „studie orientované na teorii“. I když je část 6.5 o této skupině nazvána „Tvoření teorií s použitím případových studií“, jejím hlavním obsahem je představení typů případů, ze kterých lze teorie vytvářet a případně převádět na jiné případy. Podle autorů je vhodné teorie vytvářet nebo testovat na deviantních nebo extrémních případech (vzhledem k testované teorii). Je však vhodné v geografii nebo sociálních vědách podřídit výběr studovaných případů těmto požadavkům? Logika vědeckého výzkumu a výběru případů může být více odvozena od konkrétních problémů v určité lokalitě. Sociálně relevantní výzkum v geografii se může zaměřovat na lokality, jejichž výběr je určen jinými zájmy nebo potřebami (např. aktuální závažností určitého problému nebo konfliktu). I když tyto studie nesplňují požadavky na „testování teorií“ nebo jsou z velké části popisem situace, mohou splňovat požadavky na relevanci a mít i praktické uplatnění. Je jen škoda, že testy teorií jsou často představovány na příkladech velmi vzdálených obvyklým tématům geografických výzkumů, např. z dějin vojenství nebo mezinárodních vztahů. Srozumitelnost kapitoly je také snížena poměrně hutným textem a nevysvětlením některých používaných, ale ne zcela běžných termínů.

I když jsou metodologické publikace potřebné (a práce zabývající se návrhem výzkumu ještě více), tato publikace spíše zatemňuje řadu důležitých otázek, než aby je ujasňovala. Jako problematické vidím zejména nadměrné kategorizování přístupů nebo pohledů. Následná charakterizace v mnoha případech směřuje k vytváření obrazu významných odlišností až nepřekonatelných bariér mezi těmito pohledy nebo činnostmi. Zjednodušování, které je v učebních textech nutné, v tomto případě v kombinaci s neustále vytvářenými hierarchiemi a konstruovanými volbami „buď–nebo“ vytváří dle mého soudu neadekvátní hranice a protiklady tam, kde je prostor pro vnímání a doplňování se různých pohledů. Konstruované stereotypy, dichotomie nebo redukcionistické chápání některých procesů směřuje dle mého názoru k jednostrannějším pohledům na komplexní předmět studia geografie.

Literatura:

- HARAWAY, D. (1988): Situated Knowledge: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14, č. 3, s. 575–599.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2012): Společenská relevancia a budovanie značky geografie. *Geografie*, 117, č. 1, s. 33–51.
- SAYER, A. (1992): *Method in Social Science. A Realist Approach*. Routledge, London, 313 s.
- SAYER, A. (2011): *Why Things Matter to People. Social Sciences, Values and Ethical Life*. Cambridge University Press, Cambridge, 296 s.

*Roman Matoušek, Univerzita Karlova v Praze,
e-mail: roman.matousek@natur.cuni.cz*

Kučerová, S.: Proměny územní struktury základního školství v Česku.

Geographica, sv. 8. Česká geografická společnost, ČGS, Praha 2012, 209 s.
ISBN 978-80-904-527-8-3.

Z nadpisu publikace je zcela zřejmé, že autorka si dala za úkol charakterizovat a hodnotit proměny územní struktury základního školství v Česku a tímto činem podnítit zájem o studium geografické organizace školského systému. Protože publikace byla vydána jako 8. svazek edice *Geographica*, dostává se tento podnět aktuálně celé české geografické komunitě.

Proměny územní struktury sítě základních škol jsou dokumentovány v širokém časovém pásmu (1921/22 až 2009/10, nejčastěji však v letech 1961–2004). Výstupem z jejího zkoumání je samozřejmě text, 9 tabulek a 20 obrázků. Obrázky v textu chybí, ale jedná se o 18 kartografických výstupů, 6 grafů a 24 fotografií školních budov. Zvláště mapy v komprimované podobě informují o počtu škol na území ČR na 100 žáků, o počtu žáků na počet škol, o počtu škol v obcích, o přítomnosti školy v obci, o obcích bez škol. Proměny školské sítě v Česku probíhaly ve druhé polovině 20. století. Školy byly uzavírány, slučovány. Nejčastěji se tak dělo u škol malotřídních a škol v obcích s malým počtem obyvatel, s nízkým počtem školou povinných dětí. Školská síť byla a je redukována (počet základních škol 1996/97 5054, 2012/13 4096) a koncentrována do hierarchicky vyšších sídel. Důsledkem však bylo zvyšování nerovnosti v přístupu do vzdělávacích institucí, marginalizace obcí, které ztratily školu, jinými slovy územní diferenciaci, změny v rozmístění základních škol. Autorka v přehledu literatury, který má 16 stran, uvádí příklady zájmu českých geografů o tuto problematiku (v roce 1997 modelování sítě škol, v roce 2008 rozmístění škol, v roce 2011 změny v dostupnosti škol). Výše uvedené problematice je věnována třetí kapitola (50 stran), ve které jsou podkapitoly o geografickém rozmístění škol a žáků, vývoj územní diferenciaci základního školství, proměny prostorové organizace sítě základních škol, vymezení problémových území jako důsledek uzavírání základních škol.

Záslouhou autorky jsou zkoumány dopady/důsledky uzavírání škol na lokální společenství, včetně marginalizace těchto společenství. Tyto skutečnosti

dokumentovala terénním šetřením v modelových územích – v obcích s rozšířenou působností – Dačice, Podbořany, Prachatice, Tábor, Turnov a Vranov nad Dyjí. Z výčtu měst/obcí je zřejmé, že výběr byl proveden uvážlivě. Jde o reprezentaci lokalit v různých typech území z hlediska historického vývoje, sociokulturních charakteristik osídlení.

Druhá kapitola knihy je nadepsána Geografie a vzdělávání. Vzdělávání je pokládáno za geografické téma a jako takové se začalo v literatuře objevovat jako dílčí geografická disciplína (geografie vzdělání, geografie vzdělávání obyvatelstva, geography of education). Autorka stručně charakterizuje a hodnotí aktuální situaci této disciplíny. Od druhé poloviny minulého století geografie zaregistrovala velké množství zpráv (především v zahraničí), publikací, kartografických výstupů, které se věnovaly různým geografickým aspektům vzdělávání obyvatelstva. Vzdělávání se poskytuje ve vzdělávacích/školských zařízeních, která v konkrétních regionech vytvářejí vzdělávací/školské sítě. Zkoumá se rozmístění těchto objektů, zkoumány jsou vztahy mezi nimi i vztahy k regionu, k prostředí, ve kterém působí, dostupnost, včetně docházky či dojížděky osob vzdělávaných. Zkoumány jsou také územní rozdíly v poskytovaných vzdělávacích zařízeních. Vzdělávací instituce jsou prvky občanské vybavenosti/infrastruktury, jejichž posláním je šíření a osvojování poznání, dovedností, postojů a hodnot žádoucích u vzdělávaných osob. Realizace vzdělávacích programů ve vzdělávacích institucích vyžaduje vysoké finanční náklady pro jejich zřizovatele. Do vzdělávání moderní státy investují značné prostředky a každé sčítání lidu je příležitostí pro stát prezentovat dosažené výsledky ve statistických datech, grafech a mapách. A tyto vysoké finanční náklady směřují k hlavnímu cíli: fungování vzdělávacích institucí, připravujících všeobecně či odborně vzdělané obyvatelstvo. Podstatné je, že geografie vzdělání obyvatelstva má potenciál prezentovat dosažené výsledky v prostorových dimenzích, že geografické zkoumání procesu vzdělávání a dosažené vzdělanosti je pro společnost, pro stát, pro státy EU, OECD žádoucí.

Vítám vydání publikace a doporučuji ji ke čtení i studiu.

*Arnošt Wahla, Mendelova univerzita v Brně,
arnost.wahla@email.cz*

V obecném odborném diskurzu nebývá natolik běžným počinem zkoumat a zabývat se tématy, která významně přesahují prostor jedné disciplíny či dokonce jen úzce vymezené zájmové subdisciplíny. Geografie je v tomto smyslu již svou povahou výjimečná a geografové jsou navyklí do prostředí tematického mixu těchto „brakických vod“ užitečně pronikat a prospívat tím komplexnějšímu a méně atomizovanému pohledu na složitost a kontextuálnost zkoumaných jevů.

Posuzovaná studie Silvie Rity Kučerové je právě zdařilým příkladem takového komplexně a integrovaně uchopeného odborného tématu. Z pozic sociální geografie proniká významnými interdisciplinárními přesahy nejméně do několika oborových směrů: do historie, sociologie vzdělávání a politologie, do pedagogiky i vzdělávací politiky. Jak autorka v publikaci sama uvádí, zůstávají mnohé souvislosti opomíjené, pakliže se prostorovými aspekty vzdělávání zabývá výhradně obor na pomezí pedagogiky a sociologie, a jestliže je výzkum vzdělávání zpravidla uzavřen dovnitř třídy a školy. Autorka se ve své knize

zabývá pro český kontext nevědním, resp. u nás odborně neřešeným, tématem. Zkoumá rozmístění a proměny sítě základních škol v Česku v historické retrospektivě a s vyústěním do současnosti. Značné nároky a rizika mezioborově uchopeného výzkumu pak ovšem vyžadují pevnou odbornou oporu a solidní vhled do víceré tematiky; obtížná je integrace různorodých obsahů, problematická může být snaha slučovat rozdílná metodologická pojetí atd. Autorka se s těmito nástrahami ve své publikaci více než dobře vypořádala. Z obdobných důvodů je pak též obtížné takto mezioborově uchopené texty, které integrují různorodou realitu, s nadhledem a v adekvátním kontextu posuzovat. Obsah publikace si proto dovolím popisem přiblížit čtenářům, a paralelně jej posoudit v užší pedagogické linii na místech, kde jsem kompetentní se vyjadřovat, tedy s akcentem ke vzdělávacím aspektům řešeného tématu.

Především je velmi potěšitelné, že si tematika knihy geografky Silvie Rity Kučerové našla cestu do mnohdy jen málo doceňovaných a prozkoumaných prostor edukace, a odhaluje tak novou dimenzi pedagogického tématu školy. Pedagogický výzkum, resp. výzkum české základní školy, se jen výjimečně zajímá o strukturu, rozmístění a dosah škol, resp. dojížděku žáků do nich, atd. A to přesto, že tyto faktory ve svých důsledcích ovlivňují i pedagogickou rovinu problému. Autorka publikace tak pedagogům odkryla zcela opomíjenou dimenzi sociálně-prostorových vztahů vzdělávání, úzce související s jinak aktuálně sledovanou oblastí rovného přístupu ke vzdělávání, která bývá z jiných úhlů v pedagogickém rámci v současnosti mnohdy až hystericky prezentovaná.

Cílem studie, jak autorka textu uvádí, je „na příkladu Česka identifikovat a interpretovat hlavní procesy charakterizující vývoj sítě základních škol v hospodářsky vyspělých zemích“, a to v dynamice posledního půlstoletí s přihlédnutím k národním zvláštnostem. Publikace je spolu s úvodem a závěrem strukturována do pěti hlavních kapitol. Autorka člení informačně hutný text do tří, pojetím odlišných, avšak vhodně navazujících tematických bloků, přičemž tato struktura sleduje a reflektuje linie dílčích cílů již v operacionalizovanější podobě. Lze konstatovat, že text je logicky uspořádán, je schopen naplnit očekávání čtenáře, nechybí mu ani zápletka a odborný „dramatický náboj“. Domnívám se proto, že je dobře čtivý pro širší odbornou veřejnost.

Na šestistránkový úvod (1. Úvod), který především pregnantně vymezuje teoretické i empirické cíle celé studie, navazuje druhá kapitola (2. Geografie a vzdělávání). Zabývá se teoretickými východisky a opírá se o bázi geografie vzdělávání (34 stran). Byť se může jevit, že tento oddíl je nadbytečný, resp. k podstatě tématu se propracovává až z příliš široce vzdálených pozic, pozorný čtenář rychle pochopí smysluplnou linii. Jsou zde totiž popsány a diskutovány styčné ideové plochy a interdisciplinární tematické možnosti geografie vzdělávání, resp. vývoj myšlení v geografii, sociologii a pedagogice u nás i v zahraničí ve vztahu k socioprostorové dimenzi fenoménu vzdělávání. Pro pedagogickou diskuzi je navíc zajímavý a cenný dotek autorky směrem k oborové didaktice (geografie), byť přísně vzato, s řešenou tematikou to přímo nesouvisí. Nicméně, didaktika geografie je právem k předmětu geografie vzdělávání vymezena v „kontrastu“ a formulováno je zde její moderní chápání v interakčním a dynamickém pojetí. V dalším textu kapitoly jsou definovány základní podmínky fungování školství a možnosti utváření prostorových společenství na různých „měřítkových úrovních“, tedy vztah školy ke státu, k regionu a obci. Autorka

si velmi dobře uvědomuje proměnu funkcí školy, klíčový vztah školy a státu a ohraňovanost jeho definování, když je zmiňována ideová polarita funkcionalismu a strukturalismu. Zdaleka ovšem nejde jen o vymezení nebo prosazení „té pravé“ funkce školy či o dosažení společenského konsenzu při tomto vymezování. Jak známo, odlišné fungování každé školy ale dospívá k obdobným vzdělávacím výsledkům. Kritika školy je z velké části motivována špatným svědomím společnosti a zpravidla slouží jako její alibi. Školu dnes razantněji ohrožují různé postmoderní ideje projevující se v globalizačních či neoliberalních rizicích, útočící na podstatu výchovy a školy (Illichova teorie odškolení). Nabízí se proto otázka, zda sledovaný proces zániku malých venkovských škol v předchozím půlstoletí nesignalizuje daleko významnější změny ve struktuře sítě škol (a nejen v národním měřítku), které nás teprve čekají, a není-li to jen likvidační prolog k budoucímu (masovému) ohrožení, k proměně klíčových funkcí a zániku školy jako institučního modelu?

Pro pedagoga potěšitelné jsou pasáže této kapitoly, které velmi trpělivě a se znalostí vysvětlují čtenáři podstatu, smysl a funkci existence základní školy pro lokální komunitu. Jako geografka je autorka přesvědčena, že škola má silný potenciál ovlivňovat rozvoj regionu. A to nejen v ekonomické oblasti. Existence školy přináší obci i další efekty v sociologické a psychosociální rovině spojené s kohezí místních obyvatel, s jejich identifikací, s autonomií, se vztahem k místu a krajině, se stereotypy či s orientací a vnímáním prostoru. Platí to zejména pro venkovskou školu, u které autorka zdůrazňuje jinou kvalitu ve smyslu předávání zkušeností a naplňování funkce školy. Podobně, jako má život na venkově odlišné kvality a hodnoty od života ve městě. Oceňuji citlivost a pokoru, s jakou je (nejen) tato kapitola psána. Je z ní zřejmé, že autorka nejen popisuje zkoumaný fenomén z různých úhlů, obsahově jej integruje, ale že dokázala různé linie a pohledy vnitřně pochopit a přijmout. Týká se to nejen ideové a obsahové roviny, ale také metodologie. Autorka si plně uvědomuje, a výzkumné pojetí studie to prokazuje, že výzkum prostorových souvislostí vzdělávání se nemůže při popisu, analýzách a konstrukci modelů omezovat jen na kvantifikovatelná „tvrdá“ data, nýbrž musí zohledňovat též dimenze fenoménů, jako je tradice, identita, institucionální prostředí, preference apod. a vyjadřovat je jiným způsobem, analyzovat jinými metodami.

Třetí kapitola knihy (3. Územní diferenciacie základního školství v Česku) analyzuje padesátiletý vývoj územní diferenciacie Česka dle počtu a rozmístění základních škol. Autorka přitom citlivě reflektuje historické, demografické i společenskopolitické kontexty. Ukazuje, že současný stav prostorové organizace základních škol je důsledkem popisovaného vývoje, cílených zásahů (mnohde i živelně účelových), ale i tradice a specifik, zároveň ovšem také implikuje aktuální problémy a potenciální rizika vyplývající z nerovnoměrného vývoje školské sítě. Upozorňováno je na vztah periferality a vzdělávání, přičemž nepřítomnost školy v obci je vnímána jako „prostorový výraz nerovného přístupu ke vzdělávání“. Oceňuji autorčino metodologické uchopení této nejobsažnější části studie (53 stran). Pominu-li kvalitní statistické interpretace, je navíc potěšitelná i snaha proniknout do hloubky problému. Například shlukovou analýzou dat dospívá autorka k typologizaci území z hlediska vnitřního dynamického profilu zániku škol, přičemž připojuje důkladnou charakteristiku takto (statisticky) vygenerovaných územních celků. Informačně cenná a instruktivní je zejména

v textu této kapitoly bohatá grafická opora (mapy, grafy, tabulky), která ilustruje dynamiku, resp. stabilitu vývoje sítě základních škol, index změn atd. Sympatická je výzkumnická pokora, s jakou autorka tyto výsledky obezřetně hodnotí, když si uvědomuje a připouští rizika vlastní metodiky analýzy dat. Především na základě zahraničních pramenů a výzkumných nálezů si troufá hodnotit, resp. predikovat potenciální důsledky proměn sítě základních škol v českých podmínkách. Tyto výsledky postavené zejména na datech statistické povahy, jejich interpretaci a na predikci důsledků, tedy relativně objektivních údajích, k závěrům dotváří a završuje až následující kapitola.

Z hlediska praktických výstupů se zdá být čtvrtá kapitola klíčovou (4. Dopad uzavírání základních škol na život lokálních společenství). Na čtyřiceti dvou stranách podává analýzu na mikroregionální a lokální úrovni a hodnotí důsledky změn v síti základních škol na život místních komunit. Autorka využila výsledků makroregionální analýzy a zaměřila svou pozornost již jen na vybraná specifická území, která byla sledovanými proměnami sítě základních škol zasažena nejsilněji. Dopady na širší území a jeho societu jsou zkoumány na sedmi vybraných modelových územích, resp. modelových lokalitách. Také tato část studie, která využívá na rozdíl od předchozí analýzy odlišných, a v geografii nikoliv obvyklých, metodologických přístupů (kvalitativní pojetí), nástrojů (anketní šetření, rozhovory) i interpretačních výstupů (příběh školy), je konceptuálně i metodicky pečlivě uchopena, opět s pokorou a s nezakrýváním výzkumných rizik. Celý badatelský počín autorky lze v souhrnu považovat za vhodně zvolený smíšený výzkum, pakliže očekávanou marginalizaci lokalit nebylo možné doložit jen na základě získaných kvantitativních dat, a souvisí-li tento fenomén současně i s jeho „subjektivně kolektivním“ vnímáním („vnímaná marginalita“), které další vývoj též ovlivňuje. Sledována byla reflexe změn v obci v souvislosti se zavřením školy. Ukázalo se, že marginalizace obcí i širších oblastí není primárně důsledkem uzavření školy nebo více škol, nýbrž spíše příčinou tohoto uzavření. Autorce se na základě těchto zjištění podařilo určitého grafického zobecnění. Bude již na čtenáři, aby stupeň takového zobecnění diskutoval.

Na osmi stranách je formulován závěr celé studie (5. Závěr), který rekapituluje sledovanou problematiku koncentrace vzdělávání do center a rozšiřování spádových oblastí. Autorka se snaží odpovědět na klíčové otázky, kladené v úvodu knihy, ale také nepřímo otevírá řadu nových témat, která se vynořila v průběhu výzkumu. Proces střediskové koncentrace a dynamiky proměn sítě základních škol lze jen těžko zvrátit. Kromě excesů a chybných rozhodnutí jej nelze hodnotit ani negativně, neboť vyplývá z podstaty nerovnoměrného rozmístění jevů v prostoru. Je ale třeba vědět, že pro konkrétní mikroregionální prostředí mohou mít takové procesy značně nepříznivě vnímané dopady pro regionální rozvoj. Za závěr publikace je ještě připojen seznam literatury, shrnutý v angličtině (22 stran), stručný věcný rejstřík, obrazové a textové přílohy. Úvodu předchází předmluva, obsah a seznam tabulek, obrázků a příloh.

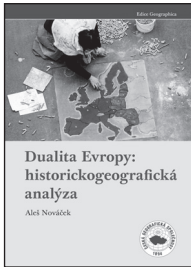
Knih Proměny územní struktury základního školství v Česku je svou tematikou a šíří záběru nevšední studií. Text je hutně, poctivě, fundovaně a čtivě zpracován. Odborně přínosná a inspirativní publikace je určena především teoretikům, kteří se tematikou přímo či alespoň okrajově zabývají: sociálním geografům, demografům, sociologům vzdělávání, pedagogům nebo studujícím

týchto oborů. Bylo by ale cenné, kdyby takto kvalitní, přehledný a dobře srozumitelný text našel také cestu k zodpovědným decizním činitelům v oblasti školství, ve vzdělávací politice a v zastupitelstvech. Jejich rozhodování o osudech českých základních škol, a potažmo také celých obcí a jejich societ by se mohlo opírat o vědecky podložená data a vhodné interpretace. A takové autorka čtenářům nabízí.

*Petr Urbánek, Technická univerzita v Liberci,
e-mail: petr.urbanek@tul.cz*

Nováček, A.: Dualita Evropy: historickogeografická analýza. Geographica, sv. 9. Česká geografická společnost, Praha 2012, 241 s., ISBN 978-80-904521-9-0.

Česká geografická společnost vydala v podobě monografie práci Aleša Nováčka, příslušníka možno povedať najmladšej generácie súčasných historických geografov. Vo svojej výskumnej práci ešte v rámci doktorandského štúdia sa zameril na politickú historickú geografiu, ktorá sa napriek enormnému rozvoju historickej geografie ako celku dostala čiastočne do úzadia vedeckej pozornosti. Preto je nepochybne prínosné pozrieť sa na problémy meniacej sa politickej mapy Európy, nielen (ako je v posledných dvoch dekádach bežné) očami politológov, či „geopolitikov“ ale i očami historického geografa.

Uvedená monografia vychádza z autorovej dizertačnej práce a to sa odráža čiastočne i v jej štruktúre, čo však vôbec nie je na škodu veci, pretože autor sa venuje podrobne tak teoreticko-metodologickým východiskám svojho výskumu, ako aj následnej podrobnej prezentácii výsledkov svojho výskumu. Kľúčovou otázkou, ktorú autor rieši, je otázka duality Európy, ktorej sa prakticky nemôže vyhnúť žiadna práca zaoberajúca sa týmto svetadielom ako celkom z akéhokoľvek humánogeografického aspektu. Tým viac to platí pre práce s historicko-geografickým, politikogeografickým, či geopolitickým zameraním. Viac-menej všetci autori (s ktorých prácami som sa mal možnosť zoznámiť) síce vnímajú vnútorné rozdiely v rámci Európy, vychádzajú z nich a opisujú ich, no zväčša len účelovo v zmysle zameraní svojich výskumných tém. Otázka jednej, dvoch či dokonca viacerých Európ (západnej, východnej, strednej, južnej...) s odlišnými kultúrnymi, či politickými hodnotami, sociálnymi a ekonomickými systémami sa stala jednou zo základných tém priestorového uvažovania najmä v 20. storočí, ale nestratila príťažlivosť a najmä aktuálnosť ani v súčasnosti. Na základe uvedeného je teda zrejme, že zvolená problematika uvedenej monografie je mimoriadne aktuálna. Najmä ak vezmeme do úvahy fakt, že autor sa rozhodol primárne venovať práve problematike duality Európy ako takej, a to, dá sa povedať, v najširšom možnom časopriestore zábere od počiatkov dejín do súčasnosti.

Práca je rozdelená okrem úvodu do piatich hlavných kapitol. Ako som už spomenul vyššie, 2. kapitola práce je venovaná teoreticko-metodologickým východiskám práce. Autor v nej spracoval súhrn rôznych konceptov a prístupov

k hodnoteniu vývoja duality Európy. Je pochopiteľné, že osobitnú pozornosť venoval špecifickej problematike vnímania strednej Európy v tomto kontexte. Napokon sa v tejto časti venoval spracovaniu relevantnej terminológie, s ktorou ďalej v práci pracuje.

V kapitolách 3. a 4. (Hodnocení vývoje duality Evropy a Vymezení duality Evropy) sa autor venuje metodike hodnotenia vývoja duality Európy. Autor sa na základe analýzy množstva prameňov pokúsil vytvoriť čo najkomplexnejší systém hodnotenia, ktorý by zachovával maximálnu mieru objektivity. Samozrejme táto zložitá a komplexná problematika sotva môže mať jednoduché riešenie, preto jej musel byť v práci venovaný adekvátny priestor. Autor sa sústreďuje najmä na opis kľúčových parametrov svojej metodiky, od hodnotenia súboru vstupných dát, či vymedzenia skúmaných teritoriálnych jednotiek, cez časopriestorové parametre hodnotených prvkov až po ukážku metodiky spracovania vstupných dát a následnej interpretácie získaných výsledkov. Samozrejme otázkou diskusie je problematika výberu a vzájomnej kompatibility hodnotiacich kritérií, ktoré boli úzko limitované dostupnými dátami v tak širokom časovom rozpätí. Treba však oceniť, že kde to bolo vzhľadom na dostupné dáta možné, snažil sa autor oprieť i o exaktné štatistické a matematické metódy, no predsa len ťažisko jeho výskumu bolo opreté o empirický výskum, ktorý v tomto prípade kladie obzvlášť vysoké nároky na erudíciu autora. V tak dlhom sledovanom časovom období totiž nemohol autor aplikovať jednotné faktory a ukazovatele, ale musel ich v detailoch obmieňať na základe dobových realít. V zásade vymedzil 4 základné okruhy ukazovateľov, s ktorými pracuje. Sú to kultúrne, ekonomicko-sociálne, politické a etnické faktory, pričom počet i charakter sledovaných faktorov v jednotlivých skupinách sa mení v jednotlivých historických etapách. Samozrejme nechceme tu vysvetľovať celú autorovu metodiku, ktorá je pomerne obsiahla a komplikovaná. Isté je, že o jednotlivých zvolených faktoroch i o priradovaní hodnôt za jednotlivé sledované regióny je možné viesť obsiahle diskusie.

Ťažisková najrozsiahlejšia 5. časť práce – „Historickogeografická analýza vývoja duality Evropy“ je venovaná najmä aplikácii vytvorenej metodiky, resp. analýze výsledkov tejto aplikácie. Autor rozdelil sledované obdobie na 3 hlavné vývojové etapy: Vznik a vývoj severo-južnej duality v období stredoveku, Predindustriálnu éru vývoja západo-východnej duality a Industriálnu éru vývoja západo-východnej duality. Dve posledne menované éry delí ešte na kratšie časové úseky. Táto časť práce je viac-menej opisnou, na základe výsledkov aplikácie vlastnej metodiky autor opisuje zaradenie historických regiónov Európy (vyčlenených na základe dobových politických hraníc) do jednotlivých častí Európy, pričom sa väčšinou uplatňuje dualita západ-východ so svojimi jadrovými zónami, ktoré vykazujú najviac znakov typických pre danú časť Európy až po periférie, či prechodné zóny, ktoré ležia na prieniku vplyvov dvoch jadrových zón Európy. Text je doplnený súborom 14 máp, ktoré prehľadným spôsobom (súčasťou publikácie je na samostatnom liste priložená legenda) podávajú výsledky autorovej analýzy. Treba podotknúť, že to, čo autor označuje ako súčasnosť, sa už môže v dynamickom súčasnom dianí javiť ako zastarané, pretože predsa len od realizácie zberu dát uplynulo niekoľko rokov, a tak sa najmä rozdelenie juhovýchodnej Európy v súvislosti s postupom európskej integrácie, či naopak zvýraznenie vnútorných rozdielov v rámci „starej“ časti EÚ v ose sever-juh

v dôsledku finančnej krízy posledných rokov môže vyvolávať námietky – na čo však autor sám poukazuje.

Významnou z tohto i viacerých ďalších pohľadov je záverečná 6. kapitola „Vývoj duality Evropy: syntetizujúci závery“, kde autor poukazuje na širšie súvislosti v kontexte dlhodobých tendencií vývoja, jeho hlavných činiteľov a príčin rozdielneho vývoja v jednotlivých častiach Európy, pričom sa snaží zohľadniť práve aj aktuálne dianie v Európe, ktoré tiež vníma len ako jeden z ďalších priestorových posunov jadier a periférií duality Európy. Je pritom pozoruhodné, že uvádzaná dualita bola v dlhom sledovanom období niekedy len dualitou medzi jadrom a perifériou, inokedy skutočnou dualitou dvoch odlišných systémov s vlastnými jadrami a perifériami a prechodnými zónami, niekedy dokonca išlo až o trilateralitu (latinský západ – ortodoxný východ – moslimské južné Stredomorie).

Celkovo možno hodnotiť prácu A. Nováčka ako veľmi inšpiratívnu, a to z troch hľadísk. Za prvé prináša súhrnnú analýzu hlavných koncepcií duality Európy. Autor sa neprikláňa „automaticky“ k niektorej z analyzovaných koncepcií, ale na základe rozsiahleho štúdia problematiky sa pokúša o ich spájanie. Za druhé, najmä v metodologickej rovine prináša práca návrh originálnej metodiky hodnotenia vývoja duality Európy od najstarších čias do súčasnosti. Autor správne poukazuje a vo svojej metodike reflektuje skutočnosť, že tento fenomén je premenlivý v čase. Preto kladie dôraz na flexibilitu, ale zároveň nezabúda aj na kontinuitu hodnotiacich parametrov v jednotlivých hodnotených časových prierezoch vo vývoji duality Európy. Pozoruhodná je najmä jeho snaha o komplexné hodnotenie vnútorných diferencií Európy z aspektu kultúrneho, ekonomicko-sociálneho, politického a etnického. Za tretie, veľmi cenným prínosom práce sú najmä konkrétne výsledky autorových analýz.

Vzhľadom k tomu, že samotná povaha výskumu a jeho metodika je pomerne komplikovaná a vyžaduje zvýšené nároky na erudíciu, nedá sa predpokladať jednoduché preberanie či aplikácia autorovej metodiky. Práve preto je o to dôležitejšia prezentácia výsledkov autorových analýz. Ich výsledky zhmotnené v podobe súboru máp síce nemusia byť bez výhrad prijímané odbornou verejnosťou, no ich kladom je, že boli vytvorené na základe aplikácie istých štandardizovaných systematických postupov. Napokon sám autor zdôrazňuje, že svoju prácu vníma ako príspevok do širšej odbornej diskusie týkajúcej sa historickogeografického vývoja Európy a jej vnútornej diferenciácie. Práve tento charakter práce treba zdôrazniť, teda že ide o jednu z možných interpretácií vývoja Európy v jej priestorových diferenciách. Široký časový záber výskumu zároveň umožňuje plastické a perspektívou súčasnosti menej deformované vnímanie priestorových dimenzií vývoja Európy ako civilizačného okruhu. Je totiž prirodzené, že na minulosť sa vždy pozeráme cez prizmu súčasnosti, čo má nevýhodu v tom, že realitu dôb minulých máme tendenciu vnímať v súčasných súvislostiach, ktoré ale v danom čase neexistovali. Preto napriek tomu, že v detailoch je iste možné s niektorými autorovými zisteniami polemizovať, predstavuje jeho interpretácia vývoja európskej duality originálny historickogeografický pohľad na danú problematiku, ktorý rozhodne stojí za pozornosť.

*Daniel Gurňák, Univerzita Komenského v Bratislave,
e-mail: gurnak@fns.uniba.sk*